

A részvételi könyvtár felé

A részvételi könyvtár fogalmát *Lankes és Silverstein* (2006) vezette be. A terminus arra utal, hogy egy igazán integrált könyvtári rendszer megengedi a könyvtár lényegi funkcióiban való részvételt is, mint amilyen például a katalógus. A fogalom egyelőre sem a könyvtártudományi elméleti viták és eszmecserék, sem az empirikus kutatások terén nem foglalta el a méltó helyét.

A könyvtáraknak és könyvtárosoknak mindig is volt egy meghatározott viszonya a használókhoz, amely azonban a technológiai változásokkal párhuzamosan folyamatosan változott, változik.

A könyvtár hagyományosan az „irodalom temploma”, amelyben a könyvtáros az őr szerepét tölti be. A tipikus feladatai a szerzeményezés, a feldolgozás, a gyűjteményszervezés és a használók kiszolgálása, mindez azok bevonása nélkül. Az olvasók passzívan fogadták, amit a könyvtárak kínáltak. Ez az egyirányú szolgáltatás behatárolta számukra az interakció lehetőségét a könyvtári rendszerrel és nem ösztönözte őket arra, hogy megosszák a gondolataikat a könyvtárosokkal a könyvtár fejlesztésével kapcsolatban.

Az újabb technológiáknak köszönhetően (e-könyv, e-folyóirat, különféle elektronikus források) ez a viszony továbbfejlődött. A könyvtárosokból információszerzők, információszerkesztők, információs tanácsadók lettek. A használók pedig sokkal nagyobb szabadságot kaptak a szolgáltatások kiválasztásában és használatában. Például az adatbázisokat bármikor, bárhol elérhetik, regisztrálhatnak egy-egy témával kapcsolatos értesítő e-mailekre, vagy visszajelzéseket adhatnak a könyvtári weblap használhatóságáról.

A használók bevonása még határozottabb lett a Web 2.0 megjelenésével. A könyvtár a szolgáltatások új megközelítését jelenti: még több felhatalmazást ad a használóknak, olyan lehetőségeket kínálva, amelyekkel ők ténylegesen a könyvtár részeivé válhatnak. A könyvtár 2.0 által reprezentált

új szolgáltatások teljes mértékben magukban hordozzák a részvétel alapelveit. A Web 2.0 kihívásokat is jelent a könyvtáraknak, amelyek nyomán a használó szerepét újra kell értelmezni és újrapozicionálni a kortárs könyvtár kontextusában. Ennek érdekében meg kell értenünk, hogy pontosan milyen irányban fejlődik napjaink könyvtára, illetve mi annak a természete.

A könyvtárak és használók viszonyának átalakulása

A fejlett technológiák és a közösségi média hatására a használók olyan szerepeket képesek játszani, amelyekre korábban nem volt lehetőségük. A változások a következőkben foglalhatók össze:

- Az *információfogyasztókból információ-előállítók, illetve -szolgáltatók lesznek*. Elmosódik a határ a könyvtárosok és a használók között. Blogokon tett hozzászólásaikkal hozzájárulhatnak a könyvtár fejlesztéséhez a szolgáltatásokról alkotott véleményükkel. Wikiken javasolhatnak információforrásokat, dokumentumokat megvételre, vagy akár részt vehetnek az intézmény stratégiai tervének elkészítésében. A használók részvétele nyomán az erőforrások értékesebbek, a szolgáltatások változatosabbak lesznek.
- A *használók a könyvtáros szerepébe kerülnek*. Például tájékoztató munkát végezhetnek, amikor a közvetlen üzenetküldő szoftverek, a Facebook, vagy a wikik segítségével információforrásokat ajánlanak másoknak. Könyvjelzők vagy címkék hozzáadásával metaadatokat hozhatnak létre a katalógusban.
- *Erősödik a felhasználóközpontúság*. Hagyományosan az információ volt a könyvtár középpontjában, amelyhez a használónak kellett utat találni. Az RSS rendszerek jóvoltából most az információ találja meg az utat a használóhoz. A könyvtárak igyekeznek jobban szolgálni a jelenlegi használóikat, kedvező környezetet biztosítva arra, hogy be tudjanak kapcsolódni a változásba.

- A könyvtárhasználók több felhatalmazással bírnak. A használók egyre inkább ellenőrzésük alatt tarthatják a könyvtárat és annak folyamatait. Egyre nagyobb hatással vannak a könyvtár alakulására. Bevonják őket a könyvtári szolgáltatások tervezésébe, értékelésébe, fejlesztések kezdeményezésébe.
- A könyvtáros–használó viszony kiegyensúlyozottabbá válik. Az emberek önállóbbá lettek az információ kiválasztásában és használatában, passzív olvasóból aktív kliensekké, információ befogadókából tartalmak előállítóivá váltak. Mindez azt jelenti, hogy a viszony kiegyensúlyozottabb lett.

A részvételen alapuló könyvtár: napjaink könyvtári modellje

A részvételi könyvtár fogalmát szerény mértékben tárgyalta eddig a könyvtári szakirodalom. Napjaink könyvtárára utalva az emberek a Könyvtár 2.0 fogalmat használják. Ez azonban sok tekintetben pontatlan és vitatható.

A Könyvtár 2.0 fogalmat minél többen definiálják, annál kevésbé lesz világos, hogy mit is jelent valójában.

A kutatók egy csoportja szerint ez egy valódi forradalom. A Web 2.0 eszközök és a közösségi média használata a könyvtárban jelentősen különbözik azoktól az információs technológiáktól, amelyeket használtunk a múltban: új stratégiákat, új szolgáltatási modelleket és új eszközöket igényel, annak ellenére, hogy a könyvtárak mindig is igyekeztek megfelelni a közösségi igényeknek. Másik oldalról bizonyos kutatók és gyakorló szakemberek körében elfogadott a nézet, hogy a Könyvtár 2.0 nem forradalom, hanem természetes fejlődés eredménye. Megint mások szerint a Könyvtár 2.0 semmilyen tekintetben nem jelent újdonságot, hiszen bár a környezet változik, a könyvtárak alapvető funkciói a régiak maradtak. E szerint ez se nem forradalom, se nem fejlődés.

Bárhogy is hívjuk azonban napjaink könyvtárát, 2.0-nak vagy másnak, a legfontosabb tényező a részvétel. Ez a Könyvtár 2.0 elméletekben is megjelenik. Például Fichter (2006) a fogalmat a következő formulával írja le:

$$\text{könyvtár 2.0} = (\text{könyvek és információforrások} + \text{emberek} + \text{alapvető bizalom}) \times \text{részvétel}$$

A definícióban a részvétel egy „kötelező” komponens. E nélkül a könyvtár az marad, ami a múltban volt. Ugyanakkor a Könyvtár 2.0 kifejezés önmagában nem reflektál rá és nem reprezentálja napjaink könyvtárának részvételen alapuló természetét. Hónapokkal azután, hogy a Web 2.0 terminus megszületett, megjelentek az előrejelzések a Web 2.0 jövőjéről, a Web 3.0-ról. A Könyvtár 2.0 hasonlóképpen egy máris elavult fogalom – vagy rövidesen azzá válik. Számos kutató említ alternatív kifejezéseket, mint például hiperlinkelt könyvtár, Könyvtár 3.0, Könyvtár 4.0, Könyvtár II. vagy Könyvtár III. Egyes kutatók szerint a nagyközönség körében a Könyvtár 2.0 fogalom elfogadottsága viszonylag alacsony, és azt javasolják, hogy az intézményeknek már az új, szemantikus web eszközök felé kellene nyitniuk.

Mivel a Könyvtár 2.0 a Web 2.0 nyomán született, a kutatók hajlamosak elsősorban a technológiai aspektusokkal foglalkozni. Ezzel el is veszítjük a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatos nyitott és részvételen alapuló gondolkodást, pedig a Könyvtár 2.0 több mint webes eszközök egy csoportja. A nem technikai jellegű aspektusok feltárása még várat magára.

Jóllehet a részvételt mindig együtt emlegetik a Könyvtár 2.0-val, de kiterjedt viták, eszmecserék nincsenek erről. Bizonyos kutatók említik a részvételi kultúráját is napjaink könyvtára kapcsán, az ez irányú szakirodalom azonban teljes mértékben a Web 2.0 eszközökre fókuszál.

A könyvtárak támogatják a részvételt. A könyvek önkiszolgáló kölcsönzése, a referenzkérdésekre való felhasználói válaszadás, a könyvtárral kapcsolatos vitákhoz, eszmecserékhez való csatlakozás mind jó példák erre. A jövő könyvtárának várhatóan a nyitottság és a részvétel lesznek a legfőbb jegyei. A részvételnek a könyvtár lényegét, alapelemeit kell érintenie, mint például a katalógus. A részvételnek ráadásul nem csak a virtuális, de a fizikai közegben is meg kell valósulnia, amihez a könyvtárnak biztosítania kell közösségi tereket (pl. podcaststúdió, videoszerkesztő állomás, rugalmas közösségi terek) a tartalmak létrehozásának elősegítésére.

Mind a web, mind pedig a könyvtár megváltozott. Nagyobb elköteleződést, részvételt és interakciót kíván. Bizonyos tényezők elősegítik ezeket a változásokat, mások nem. A nyílt forráskódú, illetve ingyenes szoftverek elérhetősége és széles népszerűsége nagy lehetőség, ahogyan az is, hogy a

könyvtárak felismerték ezek előnyeit. Hátrányt jelent, hogy mindezek ellenére még igen korlátozott a részvételt támogató szoftvereszközök alkalmazása. Szintén probléma, hogy bár az integrált könyvtári rendszerek a könyvtári funkciók széles körét lefedik, ugyanakkor nem támogatják az igazán innovatív új megoldásokat.

Kihívás továbbá a személyes adatok biztonságának a kérdése. Ez mást és mást jelent az eltérő kultúrákban. A könyvtár feladata egy olyan közeg megteremtése, amely bátorítja a használók részvételét. Ehhez kell igazítani a könyvtár által kialakított szabályozási környezetet is (szabályzatok, irányelvek, eljárások).

Bár a részvételi könyvtár terminus már öt-hat évvel ezelőtt megjelent, nagyon kevés empirikus kutatás áll rendelkezésre, amely megkönnyítené a fogalom

tisztázását. Mivel a könyvtárakban meghatározó trend a részvétel támogatása, célszerű lenne a fogalom használata, hiszen ez az, ami megfelelően reflektál az aktuális folyamatokra.

Irodalom

FICHTER, D.: Web 2.0, Library 2.0 and radical trust, a first take

LANKES, R. D. – SILVERSTEIN, J.: Participatory networks: The library as conversation. American Library Association, Chicago IL., 2006.

NGUYEN, Linh Cuong – PARTRIDGE, Helen – EDWARDS, Sylvia L.: Towards an understanding of the participatory library. = Library Hi Tech, 30. köt. 2. sz. p. 335–346./

(Tóth Máté)